

İsrail'in Arkeoloji Disiplini Üzerinden Ulus Kimliği Oluşturma Çabası

Israel's Effort to Construct a Nation Identity through the Discipline of Archaeology

Mehmet Emin Güler*

Öz

Kültür ve uygarlıkları maddi kalıntılar üzerinden inceleyen arkeoloji, geçmişini yeniden inşa ederek şimdiki zamanı kontrol etme ve geleceği belirleme fırsatı sunmaktadır. Tarih boyunca eski eserlerin prestij, güç ve çıkar sağlamak için kullanılabildiği bilinmektedir. 19 yüzyıldan itibaren arkeoloji üzerinden sistematik bir şekilde gerçekleştirilen bu olgu, 20. yüzyılda neredeyse bütün ulus devletlerinde değişen oranlarda görülmektedir. Özellikle ulusal, dini ve kültürel kimliğin inşası sürecinde bu disiplin öne çıkmaktadır ve bu süreçte arkeolojinin suiistimal edilebildiği anlaşılmaktadır. Bunun en somut örneği İsrail devletidir. İsrail, kendi kültürel, ulusal ve dini kimliğine hizmet edecek arkeolojik kazı çalışmaları yapmakta ve Filistin'in kadim kültürel mirasını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Burada bilimsel bir disiplin, kimlik oluşturma uğruna istismar edilmekte ve Filistin'e yönelik kültürel bir soykırım gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı bu halkın kültürel ve ulusal kimliğinin hem akademik hem de uluslararası platformlarda desteklenmesi ve öne çıkarılması, bu kültürel soykırıma karşı değerli bir girişim olacaktır. Bu girişimlerin objektif, dengeli ve rasyonel olması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Arkeoloji, Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi, İsrail Arkeolojisi, Filistin Kimliği, Kültürel Miras.*

Abstract

Archaeology, the study of cultures and civilizations through material remains, offers the opportunity to control the present and determine the future by reconstructing the past. Throughout history, it has been known that antiquities can be used to gain prestige, power, and profit. Since the 19th century, this phenomenon has been systematically realized through archaeology, and in the 20th century it has been observed to varying degrees in almost all nation-states. Archaeology is particularly important in the process of constructing national, religious, and cultural identities, and it is clear that archaeology can be abused in this process. The most concrete example of this is the state of Israel. Israel conducts archaeological excavations that serve its own cultural, national and religious identity and seeks to eradicate Palestine's ancient cultural heritage. Here, a scientific discipline is being exploited for the sake of identity formation and cultural genocide is being committed against Palestine. Therefore, supporting and highlighting the cultural and national identity of this people on both academic and international platforms would be a valuable initiative against this cultural genocide. It is important that these initiatives are objective, balanced and rational.

Keywords: *Archaeology, Biblical Archaeology, Israeli Archaeology, Palestinian Identity, Cultural Heritage.*

* Doktor, TRT, eminguler00@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1483-0262.

Extended Abstract

Archaeology, the study of cultures and civilizations through material remains, offers the possibility of controlling the present and determining the future by reconstructing the past. The project of controlling the past by reconstructing it, and thus creating a future, is usually realized through the science of archaeology. Throughout history, it has been known that ancient artifacts can be used for prestige, power, and profit. Since the 19th century, this phenomenon has been systematically carried out through archaeology, and in the 20th century, it can be seen to varying degrees in almost all nation-states. Many administrations and rulers have used antiquities as a political and ideological tool to prove their legitimacy and deep-rooted history in a particular region or administration.

Archaeology is concerned with a wide range of aspects of human history, such as what past people ate, where and how they lived, what they believed, how they communicated, and what artifacts they made. Archaeology, whose main and primary goal is to provide an understanding of human beings, reconstructs the lives of past people by excavating them. The discipline of archaeology, which constructs the past not directly through people but through the materials that people made or used and left behind, has a unique quality in the field of social sciences. In this discipline, it is not possible to observe or communicate directly with people. In a sense, the discipline of archaeology, which uncovers the treasures of the past, is based on both rigorous scientific analysis and creative imagination. This discipline has two fields of study: physical (excavation in the field to uncover artifacts) and mental (interpretation and evaluation of archaeological artifacts).

One of the areas in which antiquity comes to the fore as a tool is in the construction of national identity. A nation, defined as an imagined political community, is by its very nature designed and constructed. Underlying the interest in archaeology is the goal of countries to emphasize the rootedness of their identity by basing their national identity on a distant past. In the twentieth century, the science of archaeology has been the most important and influential actor in nation-building and national identity projects. In addition, the goal of gaining credibility by revealing the place and impact of national identity in the world's cultural heritage has paved the way for this interest. It is understood that there is no standard for the acceptable form and level of nation-building through a scientific discipline such as archaeology. In recent times, it is well known that Israel, in particular, has misused the discipline of archaeology to construct its own national identity and to attempt to eradicate the Palestinian national and cultural identity. This method, which the Israeli state has used with increasing violence, has led to a debate about the ethics and acceptability of constructing a national identity through a scientific discipline.

The specialized biblical branch of archaeology is traditionally called "biblical archaeology. One pillar of biblical archaeology is the excavations carried out by American and British archaeologists in the Palestinian territories since the 19th century. Israeli archaeologists have built on this archaeological legacy. However, the religious goal of the American and British archaeologists has been replaced by the nation-building goal of the Israeli archaeologists. The State of Israel has used this archaeological heritage as a tool to prove that the occupied Palestinian territories are its national and cultural property. Biblical archaeology is seen as linked to Israeli history and identity.

It is known that many projects have been implemented in Israel to develop awareness of historical, cultural, national and religious identity, and that this has been adopted as a state policy. One of these projects is to convert a large number of archaeological sites into national monuments or museums and to promote these sites both nationally and internationally. By allowing people from different segments of society to visit these sites, the aim is to create a tangible connection with these sites and keep the awareness of national identity alive.

Ignoring Palestinian cultural heritage and national identity, the Israeli state uses the discipline of archaeology as a weapon. Former Israeli Prime Minister Golda Meir's statement that "there are no Palestinians, they never existed" sums up the Israeli view of Palestinian national identity and cultural heritage. The Israeli government, which prefers to contradict and ignore historical and archaeological data in the process of creating a biblically based cultural and national identity, openly manipulates scientific knowledge. Biblical archaeology and Zionist-oriented institutions and organizations in the Jerusalem region have established a strict authoritarian structure in historical research, especially in archaeological excavations.

The State of Israel, which has created its own cultural heritage in the Palestinian territories, has destroyed or demolished monuments representing the Palestinian cultural heritage. In addition to Palestinian settlements, it has closed, destroyed or rendered inoperable historic mosques, churches and other sites. By abusing the science of archaeology, this state is not only building its own national identity in the region, but also plundering Palestine's cultural heritage and preventing Palestinian identity from being recognized and highlighted through this heritage. The archaeological excavations, restorations, and efforts to rename and highlight the Arabic-speaking regions in Hebrew since the establishment of the State of Israel are aimed at building and strengthening a Jewish Israeli identity in the region. Changing the place names that have been used and known in the region for thousands of years to Hebrew and in accordance with the references in the Kitab al-Maḳkades can be considered a cultural occupation aimed at eliminating the cultural identity of Palestine (and thus the identity of Islamic civilization in the region). In addition to the physical occupation, the Israeli administration is engaged in a multidimensional cultural occupation, openly and without hesitation carrying out activities aimed at eliminating Palestine's national identity and cultural heritage. At the same time, it prevents the attempts of some archaeologists who try to research and promote Palestine's national identity and cultural heritage.

Giriş

George Orwell'in 1984 adlı eserinde geçen "geçmiş kontrol eden geleceğe hâkim olur" (Orwell, 1950: 29) mottosu, geçmiş yorumlamanın önemini ve sağladığı avantajları göstermektedir. Geçmiş inşa ederek onu kontrol etme ve dolayısıyla gelecek oluşturma projesi, genellikle arkeoloji bilimi üzerinden gerçekleştirilmektedir (Parker, Dodd & Boytner, 2010). Bununla birlikte geçmişin fiziksel unsurlar üzerinden yorumlanıp yeniden inşa edilmesi sürecinde, arkeolojinin yanında antropoloji disiplininin öne çıktığını görmek mümkündür (Kurt&Tunç, 2020: 628-656). Bu olgunun görüldüğü coğrafyalardan biri, Yakınoğu'dur (Parker, Dodd & Boytner, 2010).

İnsanoğlu tarih boyunca eski eserlere estetik veya pragmatist amaçlar doğrultusunda ilgi duymuş ve onları toplamıştır. Bu yöndeki en eski kayıtlardan biri, M.Ö. 6 yüzyılda yaşamış olan Babil kralı Nabonidus'a aittir. Bu kral Sippar kentindeki Tanrı Şamaş¹'in tapınağını kazdırır ve iki bin yıldan daha eski tarihi eserleri ortaya çıkarır (Orna-Ornstein, 2002: 6). Bu kazının ve kazıda ortaya çıkartılan eserlerin politik amaçla kullanması ve onlar üzerinden propaganda yapılması, arkeolojik kazıların ve eserlerin sağladığı prestiji ve gücü göstermektedir (Dodd & Boytner, 2010:1-4). Bu prestiji ve gücü elde edebilmek

1 Tanrı Şamaş, antik Mezopotamya'nın güneş, adalet ve ışık tanrısıdır (Bk. Çelebi, 2023: 219-236).

için bazı dönemlerde sahte antika eserlerin oluşturulduğu bilinmektedir (Michel, 2020: 30-33). Antik dönemlerden itibaren görülmeye başlayan eski eserler üzerinden prestij ve çıkar sağlamaya yönelik girişimlerin örneklerini artırmak mümkündür. Tarih boyunca birçok yönetim ve yönetici, belli bir bölgede veya yönetimde meşruiyetini ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlamak için eski eserleri politik ve ideolojik bir araç olarak kullanmıştır (Grant, Gorin & Fleming, 2008: 262).

Eski eserlerin araç olarak öne çıktığı alanlardan biri, ulus kimliği inşasıdır. Hayal edilmiş politik bir topluluk olarak tanımlanan ulus, doğası gereği tasarlanarak ve yapılandırılarak oluşturulur (Anderson, 1995: 20-22). Bir ulusun temelde altı karakteristik özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bunlar; birlik duygusu, ayırt edici kültür, köklü bir tarih, özel anlamlar yüklenen bir toprak parçası, bağımsızlık ve üstünlük duygusudur (Mearsheimer, 2018: 85-94). Bunun yanında ulusun, belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, ortak soy, tarih, kültür veya dil ile birleşmiş büyük bir insan topluluğu olarak ifade edildiğini görmek mümkündür. Ulus, ortak bir dili, kültürü ve tarihi paylaşan insan topluluklarının ötesinde bir birliği tanımlamaktadır. Ulusun temel nitelikleri ve tanımlanması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, her ulus bir ortak tarihsel belleğe dayanmaktadır. Yahudilerin, Kitab-ı Mukaddes temelli bir tarihsel hafızaya dayanması bunun bir örneğidir (Sangster, 2019: 3-4). Buradan ulusun, politik ve tarihsel yönü öne çıkan yapılandırılmış bir kimlik olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında bu kimliğin arkeoloji, tarih ve antropoloji disiplinlerinin verileri üzerinden yapılandırılmaya açık olduğu görülmektedir.

Ulus kimliği ile bağlantılı olarak 18. yüzyıldan sonra antik eserlere ve bilimsel bir disiplin olma yolunda gelişen arkeolojiye yönelik ilgi dikkate değer bir oranda artmaya başlamıştır. Bu ilginin altında ülkelerin ulus kimliklerini uzak bir geçmişe dayandırarak kimliklerinin köklülüğünü vurgulama amacı yatmaktadır. Bunun yanında ulus kimliğinin dünya kültür mirasındaki konumunu ve etkisini ortaya koyarak itibar elde etme amacı, bu ilginin oluşmasında etkili olmuştur. 16. yüzyılda antik eserleri yasalar ile koruma altına almış olan İngiltere'nin kendi geçmişini Roma İmparatorluğuna dayandırma çabası bunun bilinen bir örneğidir. British (1753) ve Louvre (1793) müzelerinin kurulmasında bu ilginin etkili olduğu düşünülmektedir (Toprak, 2019: 15). Ulus kimliğinin oluşturulması sürecinde arkeolojiden yararlanma girişimlerin görüldüğü ülkelerden biri, Türkiye'dir (Türkdoğan, 2005; Vargün, 2023:127-130). Türk ulus kimliğinin yapılandırılmasının bir ayağını oluşturan Güneş-Dil Teorisi'nin, bir antropoloji ve arkeoloji meselesi olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir (Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 1937: 342). Bunun yanında Anadolu'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan eserlerin, Hititlerin etnik olarak Türk olduğu ve dolayısıyla Türk medeniyetinin Yunan uygarlığından daha köklü ve kadim olduğunun kanıtı olarak yorumlandığı bilinmektedir (Artun, 2017: 57).

Burada arkeoloji gibi bilimsel bir disiplin üzerinden ulus kimliği inşa etmenin kabul edilebilir biçimi ve düzeyi konusunda bir standartın olmadığı anlaşılmaktadır. Son dönemlerde özellikle İsrail'in arkeoloji disiplinini suiistimal ederek kendi ulus kimliğini

yapılandığı ve Filistin'in ulusal ve kültürel kimliğini ortadan kaldırmaya çalıştığı bilinmektedir. İsrail devletinin şiddetini arttırarak başvurduğu bu yöntem, bilimsel bir disiplin üzerinden ulus kimliği inşa etmenin ne kadar etik ve kabul edilebilir olduğunu tartışmaya açmıştır. Burada İsrail devletinin bu yöndeki girişimleri çok boyutlu olarak ele alınarak, bu girişimlerin bilimsel bir disiplinden yararlanmanın ötesinde kültürel bir işgal ve bilimin istismarı olduğu ortaya konulacaktır. Ülkemizde bu konuyu ayrıntılı olarak işleyen çalışmaların istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte yabancıların bu alanda kapsamlı araştırmalar gerçekleştirdiği bilinmektedir (Hallote & Joffe, 2002; Gori, 2013; El-Haj, 2001; Desjarlais, 2013; Silberman & Small, 1997; Ricca, 2007; Prior, 2002 vd.). Bundan dolayı bu çalışmanın, söz konusu alana önemli bir katkı sunabileceği düşünülmektedir.

1. Bilimsel Bir Disiplin Olarak Arkeoloji

Antik dönemlerden itibaren görülen ve giderek artan antik eserlere ilginin sistematik bir bilimsel disipline dönüşümü 19. yüzyılda gerçekleşmiş ve böylece modern arkeoloji ortaya çıkmıştır (Orna-Ornstein, 2002: 6-7). Arkeoloji, Amerika'da antropolojinin bir alt dalı olarak görülürken Avrupa'da daha çok tarih bilimi ile yakın ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu disiplin, geçmişteki insanların ne yediği, nerede ve nasıl yaşadığı, neye inandığı, nasıl iletişim kurduğu ve yaptıkları eserler gibi çok geniş bir yelpazede insanın tarihini ele almaktadır. Temel ve öncelikli amacı insanın anlaşılmasını sağlamak olan arkeoloji, geçmiş insanların yaşamını ortaya çıkararak onu yeniden inşa eder (Sutton, 2021: 3-8). Arkeologlar, uzun zaman dilimleri boyunca insan kültürlerindeki değişimleri incelemeleri ile öne çıkmaktadır (Fagan & Durrani, 2016: 6). Geçmiş doğrudan insan üzerinden değil de insanın yaptığı veya kullandığı ve ardında bıraktığı malzemeler üzerinden inşa eden arkeoloji disiplini, sosyal bilimler alanında özgün bir nitelik sergilemektedir. Bu disiplinde insanı izleme veya onunla doğrudan iletişime geçme imkanı yoktur (White, 2008: 9-10). Bir yönüyle geçmişin hazinelerini ortaya çıkartan arkeoloji disiplini, bir ölçüde hem titiz bir bilimsel analize hem de kreatif bir hayal gücüne dayanmaktadır. Tarih ve antropoloji ile bağlantılı olan bu bilim dalının, fiziksel (sahada kazı yaparak eser ortaya çıkarma) ve zihinsel (arkeolojik eserleri yorumlama ve değerlendirme) olmak üzere iki çalışma alanı bulunmaktadır (Renfrew & Bahn, 2016: 12).

Günümüzde görülen olay ve olguların doğru bir şekilde algılanabilmesi bir yönü ile zamanın derinliğine bağlıdır. Diğer bir ifade ile günümüz, hem uzak bir geçmişte ortaya çıkan uzun sürecin bir kesitidir hem de geçmişle anlam kazanan bir fenomendir. Bundan dolayı günümüzde gerçekleşen olay ve olguların geçmişle bağı ve ilişkisi, onlar üzerinde şekillendirici etkiye sahiptir. Bu durum, geçmişin saptırılması, değersizleştirilmesi veya abartılı bir şekilde ön plana çıkartılması aracılığı ile günümüzde algı ve imaj oluşturulmasının önünü açmaktadır. Geçmişin taşıdığı bu potansiyel, arkeoloji ile tarih biliminin öne çıkmasını sağlamıştır ve bir çok toplumun bu bilimlere yönelik iştahını kabartmıştır (Özdoğan, 2006: 66-69). Arkeoloji bilimi, doğası gereği manipüle ve politize

edilme potansiyeli taşımaktadır. Bu bilim dalının temel bilgi kaynağı olan arkeolojik eserler, genellikle farklı şekillerde yorumlanmaya müsait olmuştur. Bundan dolayı kazılarda ortaya çıkartılan eserlere, ne bu eserleri yapanların ne de kazıyı gerçekleştiren arkeologların aklına bile gelmeyecek bir biçimde çok farklı sembolik ve politik anlamlar verilebilmektedir (Dodd & Boytner, 2010:13-14). Hatta bu bilim dalının inkar edilemez ve kaçınılmaz bir politik boyuta sahip olduğu ve bundan dolayı onun bu politik özelliği ile bilinçli bir ilişki ve etkileşim içerisinde olması gerektiği ifade edilmektedir (Boren, 2019:7-8).

1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca arkeologlar arasında çanak çömlek stilleri ve iskelet kalıntıları üzerinden etnik yapı ve köken inşa etme girişimleri sıklıkla görülmektedir. Özellikle Avrupa'da üstün ırk ideolojileri için etnik haritalar oluşturma çabalarının bir ayağını arkeologlar yürütmüştür. İtalyan diktatör Mussolini (1922-1945), kendini Roma İmparatorluğunun varisi olarak görmüştür ve bu imparatorluğun bir dönem egemen olduğu topraklarda İtalya İmparatorluğunu kurma planı yapmıştır. Bu planın bir parçası olarak İsrail, Bosna ve Hindistan'ın Ayodhya bölgeleri üzerinden arkeoloji, politik bir çatışma içerisine sürüklenmiştir (Grant, Gorin & Fleming, 2008: 363-364). Benzer şekilde Nazi Almanya'sında arkeolojinin açık bir şekilde politik ve ideolojik amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir (Barrowclough, 2017; Watkinson & Galaty, 2004).

20. yüzyılın sonlarında arkeologlar, Avustralya, Kanada ve ABD gibi ülkelerde yerel halkların (Kızılderililer ve Aborjinler gibi) kültürel mirası üzerine çalışmalar gerçekleştirdi. Bu çalışmalar aynı zamanda kültürel mirasın ve bölgenin gerçek sahibi gibi problemlerin öne çıkmasına zemin hazırladı (McNiven & Russell, 2005; 1-2). Bu problemin odak noktası, arkeolojik buluntuların bir bölge üzerinde sahiplik iddiasının kanıtı için kullanılıp kullanılmayacağıdır. Bununla birlikte arkeolojik eserlerin bu yönde kullanıldığı görülmektedir. Bundan dolayı 20. yüzyılın sonlarına kadar ortaya çıkartılan eserlerin etnik bir gruba atıf yapılarak sunulması, arkeologlar arasında yaygındı (Grant, Gorin & Fleming, 2008: 365).

Arkeologlar arasında, akademik bir ideal olarak nesnellığe inananlar ve bu nesnelliğin mümkün olamayacağını düşünenler biçiminde bir sınıflandırma yapılmaktadır. Arkeolojide akademik nesnellik, geçmişin gerçekliğine ve bu gerçekliğe karşılık gelen hakikate bağlılığı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, bakışıcısına göre değişmeyen bir gerçeklik anlayışını savunur. Bununla birlikte bu disiplinde nesnellik düşüncesinin eleştirildiğini ve benimsenmediğini görmek mümkündür (Knorr, 2023: 8). İnsanlığın geçmişine ait eserlerin, insanlığın kültürel mirası olduğu ve hiç kimsenin tekelinde olamayacağı belirtilmektedir. Bundan dolayı arkeolojinin tüm toplumlara ve kültürlere karşı eşit mesafede olması beklenmektedir. Bununla birlikte bazı arkeologlar, belirli kültürleri ve toplumları önceleyerek onlar hakkında yoğun araştırmalar yapmaktadır (Hirst, 2010: 103-105).

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Yakındoğu coğrafyasında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, batılı bilim adamlarının tahakkümünde ve önyargılı bir şekilde sürdürülmüştür.

20. yüzyılda arkeoloji bilimi, ulus ve ulus kimliği tesis etme projelerinin en önemli ve etkili aktörü olmuştur. Emperyalist ve sömürgeci planların bir aracı haline gelen bu bilim dalının politik ve ideolojik olarak en çok istismar edildiği bölgelerden biri Filistin bölgesidir. 21. yüzyılda ulusalcılık akımının arkeoloji üzerindeki hegemonyası zayıflamakla birlikte, Filistin ve İsrail topraklarında (Batı Yakasında, Golan Tepelerinde ve özellikle Kudüs bölgesinde) gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda ulusalcı, dini, politik ve ideolojik etkileri yoğun ve açık bir şekilde görmek mümkündür (Killebrew, 2010: 123).

2. Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi (Biblical Archaeology)

20. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da sanat ve literatür alanlarında ağırlığını hissettiren romantizm akımı ile bağlantılı olarak geçmişe ve kadim kültürlerle yönelik ilgi daha belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bu dönemde varlıklı kişilerin eski eserler koleksiyonu oluşturma çabaları bu ilginin bir etkisi olarak görülebilir. Bu ilginin temel dinamiklerinden birini, Kitab-ı Mukaddes oluşturmaktadır (Albright, 2009: 13-15). Burada özellikle kutsal kitapta bahsi geçen yerlerin, tapınakların ve objelerin arkeolojik kazılar aracılığı ile araştırılması ve İsa gibi önemli figürlerin tarihsel olarak varlığını gösteren kanıtların peşine düşülmesi etkili olmuştur (Temiztürk, 2019: 397-398).

Arkeoloji ve Kitab-ı Mukaddes, bazı Batı toplumlarında sıklıkla birlikte kullanılmaktadır ve bu ikisi arasında sıkı bir bağın bulunduğu düşünülmektedir. Bu bilimsel disiplinin, Kitab-ı Mukaddes'in anlaşılmasına katkı sağlayacağı beklentisi bulunmaktadır (Dever, 1990: 3). Bu kutsal kitapta ağırlıklı olarak teolojik ve ideolojik temalar yer almaktadır. Bu temaların öne çıkartılmasında, desteklenmesinde ve kanıtlanmasında arkeolojinin bir araç olarak kullanılabildiği görülmektedir (Schmidt, 2007: 5-7). Arkeolojinin kutsal kitap ile ilgili özelleşmiş kolu, geleneksel olarak "Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi (Biblical Archaeology)" olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte bu adlandırma, bazı problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle arkeolojinin bir kolunun, Kitab-ı Mukaddes üzerine ve onun için özelleştirilmesi tartışmalara neden olmaktadır (Mazar, 2007: 21-22). Söz konusu adlandırmanın, bu alanın kapsayıcılığı ve bağımsızlığı konusunda şüphelere neden olabileceği ve Protestan yaklaşımını yansıttığı dile getirilmektedir (Temiztürk, 2019: 399). 1970'lerde "Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi" yerine "Suriye-Filistin Arkeolojisi" adlandırmasının daha uygun ve yerinde olduğu tartışılmıştır. Arkeolojinin bir alt dalının, kutsal kabul edilen bir kitap yerine bir coğrafi bölge üzerinden ifade edilmesinin daha doğru olduğu belirtilmiştir. Bütün bu tartışmalar ve öne sürülen farklı görüşler sonucunda, Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi kullanımı baskın bir şekilde varlığını korumuştur (Zevit, 2004: 1-20; Temiztürk, 2019: 400-403).

Kitab-ı Mukaddes arkeolojisinde minimalist ve maksimalist olmak üzere iki farklı yaklaşım görülmektedir. Minimalist yaklaşım, arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sürecinde Kitab-ı Mukaddes'in etkisini olabildiğince en düşük düzeyde tutmayı esas alır. Bu yaklaşım arkeolojik eserlerin objektif ve önyargısız değerlendirilmesini ön planda tutmaktadır. Bunun yanında Kitab-ı Mukaddes metni ile arkeolojik verinin uyumsuzluğu

durumunda arkeolojik veriyi referans almaktadır. Kutsal kitabı önceleyen ve referans alan maksimalist yaklaşım, onun ışığında arkeolojik veriyi değerlendirir. Bu yaklaşıma göre esas olan Kitab-ı Mukaddes'tir ve arkeolojik veri her zaman gerçeği yansıtmaz (Price & House, 2017: 20-21).

Bilimsel bir disiplin gibi görünen Kitab-ı Mukaddes arkeolojisinin, bilimsel bilgi ile inanç arasında bir bütünleşme oluşturabileceği düşünülmekteydi. Gerçekte böyle bir durumun oluşmadığı görülmektedir. Bundan dolayı bu alanda çalışanlar ve özellikle dindar olan araştırmacılar, gerçekleşmeyen bu bütünleşmenin sıkıntısını yaşamaktadır. 20. yüzyıl boyunca bazı evanjelist araştırmacılar, söz konusu durumda tercihlerini inançları doğrultusunda yaptılar ve Kitab-ı Mukaddes arkeolojisini kendi teolojilerini savunmak için kullandılar. Hatta bu kutsal kitap ile çelişen arkeolojik verilerin göz ardı edildiği veya farklı şekillerde yorumlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun çok sayıda örneği bulunmaktadır ve bu örneklerden biri arkeolog İsrail Finkelstein'a aittir. Bu arkeolog, ideolojik görüşü ile ters düşen ve karbon 14 yöntemi ile elde edilen verileri göz ardı etmiştir. Bu tarz ideolojik ve apolojetik yaklaşımların bilimsel bir disipline uygun olmadığı ifade edilerek eleştirilmektedir (Monson, 2008: 33-52).

Batı kültürünün ve dininin merkezinde olmasına rağmen, 19. yüzyıldan önce Kitab-ı Mukaddes'in kültür havzası konusundaki bilgiler yetersizdi. Genelde Avrupa'nın Yakındoğu ile ve özelde Napolyon'un Mısır ile teması artınca, hem Kitab-ı Mukaddes metni hem de bu kültür havzası ilgi odağı olmaya başladı (Monson, 2008: 31). Bu kültür havzasında bilimsel anlamda ilk sistematik arkeolojik kazı, İngiliz araştırmacı William Flinders Petrie tarafından 1890 yılında Tell el-Hesi bölgesinde yapılmıştır (Dever, 1990: 13). Petrie'nin bu çalışması, arkeolojide yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilmektedir (Bartlett, 1997: 6). Petrie'den sonra söz konusu bölgede Avrupalı, Amerikalı ve İngiliz arkeologların yaptıkları kazılar sonucunda Kitab-ı Mukaddes'te geçen Samaria, Beit-Shemesh, Gezer, Megiddo, Bet-Şean ve Eriha gibi antik yerler ortaya çıkartıldı. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra Yakındoğu'da gerçekleştirilen çok sayıda arkeolojik kazı, Kitab-ı Mukaddes arkeolojisinin altın dönemini yaşamasını sağladı (Monson, 2008: 31). Kitab-ı Mukaddes arkeolojisinin bir ayağını, Filistin bölgesinde 19. yüzyıldan itibaren Amerikalı ve İngiliz arkeologlar tarafından yürütülen kazı çalışmaları oluşturmaktadır. İsrail'li arkeologlar bu arkeolojik mirasın üzerine konu. Bununla birlikte Amerikalı ve İngiliz arkeologların kazılardaki dini hedefinin yerini, İsrail'li arkeologların ulus kimliği inşa amacı aldı. İsrail devleti, işgal ettiği Filistin topraklarını ulusal ve kültürel malı olduğunu kanıtlamak için bu arkeolojik mirası bir araç olarak kullandı (Weizman, 2016: 66-68).

Kitab-ı Mukaddes'in Yahudiler ile ilgili tasviri, tarihsel temelleri zayıf ve ideolojik yönü baskın bir nitelik sergilemektedir. Antik dönemin Yahudi bilginlerinin eseri olan bu tasvirin, kutsal topraklar olarak tanımladıkları bölge üzerindeki dini ve politik tezleri meşrulaştırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Lemche, 1998: 165-166). Kitab-ı Mukaddes, Yahudilerin yükselişi ve düşüşü merkezli bir geçmiş tasviri sunmaktadır.

Onun üzerine yapılan çalışmalar, bu geçmişin bir tarih olarak yapılandırılması çabasına dayanmaktadır. Bunun yanında hem antik Yakındoğu metinleri üzerine yapılan çalışmalar hem de Filistin ile İsrail bölgelerindeki arkeolojik araştırmalar, bu kutsal kitabın ortaya koyduğu tarih tasavvurundan farklı oranlarda etkilenmiştir (Thompson, 1999: 4). Kitab-ı Mukaddes göz önünde bulundurulmadan bir antik İsrail ve Yahudi tarihinin oluşturulabileceği konusunda ciddi kuşkular bulunmaktadır. Bu konuda arkeolojik ve tarihsel kaynaklar bulunmakla birlikte, Kitab-ı Mukaddes kaynağı dışında oluşturulacak bir antik İsrail ve Yahudi tarihinin tatmin edici olmayacağı düşünülmektedir (Dever, 2017: 34). Buradan bu kaynağın ve dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes arkeolojisinin, İsrail tarihi ve kimliği ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

İsrail'in hem kültürel kimliğinin inşasında hem de resmi olarak kuruluşunda etkili bir aktör olan Siyonizm hareketi, seküler ve hatta din karşıtı bir karaktere sahip olmuştur. Bununla birlikte bu hareketin Tanah'dan ve dini söylemlerden büyük ölçüde yararlandığı görülmektedir. Tanah'ın seçilmiş millet, vaad edilmiş topraklar, Masada ve Bar Kohba gibi kahramanlık anlatıları ve öğretileri, İsrail devleti için hem övünülecek bir geçmiş hem de ortak bir ulusal ve kültürel kimlik inşası fırsatı sunmuştur. Bu fırsatların hayat geçirilmesinde temel aktörlerden biri, Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi olmuştur (Toprak, 2023). Bununla birlikte Yahudilerin, Batı Dünyasında olumsuz bir imaja sahip olduğu bilinmektedir. 20. yüzyılda Yahudilere Filistin bölgesinde bir vatan ve Yahudileri temsil eden bir İsrail devleti oluşturma projesi, Batı Dünyası tarafından desteklenmiştir (Hollstein, 1975: 15-19). Son zamanlarda Hristiyan siyonistlerin, eskatolojik olayların gerçekleşeceği bölge bağlamında İsrail'e karşı olan ilgilerinin giderek arttığı görülmektedir. Bu ilginin ve beklentilerin, Kitab-ı Mukaddes arkeolojisini etkilemediği söylenemez. Özellikle bazı Hristiyan evanjelistler, arkeolojiyi Kitab-ı Mukaddes'i kanıtlayan ve doğrulayan bir disiplin olarak görmektedir. Bu kitabın kehanetlerine odaklanan dini grupların beklentilerini, arkeolojik buluntuları saptırarak karşılama girişimleri olmaktadır (Knorr, 2023: 121-122). Bu beklentiyi arkeoloji üzerinden karşılayarak popüler olma potansiyeli, bu disiplinin tarafsızlığı ve objektifliği için potansiyel bir tehdit oluşturduğu söylenebilir.

Kitab-ı Mukaddes araştırmalarının önemli bir ayağı olan Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi, İsrail arkeolojisinin etkili dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. İsrail arkeolojisinin öne çıkmasında ve gelişmesinde, Kitab-ı Mukaddes araştırmalarının ve arkeolojisinin dikkate değer bir katkısı olmuştur (Dever, 1990; Bartlett, 1997; Silberman & Finkelstein, 2002). Bundan dolayı İsrail arkeolojisinin anlaşılmasının, oransal ve göreceli olarak Kitab-ı Mukaddes arkeolojine bağlı olduğu ifade edilebilir.

3. İsrail Arkeolojisi ve Filistin Topraklarının Kültürel İşgali

Modern devletlerde ulusun kimliği ile toprağın kimliği arasında kurulan özel bağ, devlet topraklarının tarihsel derinliği olan mekanlara dönüşmesini sağlamaktadır. Ulus ve toprak arasındaki bu tarihsel bağ, bir bölge üzerinde hak iddia edenlerin eylemlerini ve mülkiyet iddialarını etkilemektedir. Bundan dolayı belli bir bölgedeki geçmişi silip veya

manipüle edip kendi gündemi doğrultusunda tarihi yeniden yapılandırarak ulusal ve kültürel kimliği inşa edenler, aynı zamanda o bölgedeki toprak kimliğini kendi lehleri doğrultusunda oluşturmaktadır (Elmalı & Cook / TRT Word, 2004).

Kültürel miras dünyanın farklı bölgelerinde genellikle ulusalcı, sömürgeci ve dini iddiaların desteklenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle kutsal topraklar olarak nitelenen Kudüs bölgesinin kültürel mirasında bu durum daha yoğun ve açık bir şekilde görülmektedir. Hatta dünyanın hiçbir yerinde bir kültürel mirasın bu kadar politik manipülasyona maruz kalmadığı ifade edilmektedir (Yahya, 2010: 143). İsrail’de arkeoloji bilimi üzerindeki politik hegemonya açık bir şekilde kendini göstermektedir. Burada arkeoloji, İsrail yönetiminin iddialarını meşru gösteren ve karşıtlarının tezlerini çürüten bir politik araç olarak öne çıkmaktadır (Grant, Gorin & Fleming, 2008: 365). İsrail toplumunda arkeoloji, genellikle “ulusal hobi” olarak ifade edilmektedir ve ulusal kimliği ve hakların ayrıcalıklı bir zemini olarak görülmektedir (El-Haj, 2001: 1-2).

İsrail’ilde tarihsel, kültürel, ulusal ve dini kimlik bilincini geliştirmeye yönelik çok sayıda projenin hayata geçirildiği ve bunun bir devlet politikası olarak benimsendiği bilinmektedir. Çok sayıda arkeolojik sit alanının ulusal bir anıt veya müze şekline getirilmesi ve bu sit alanlarının hem ulusal hem de uluslararası platformlarda öne çıkartılması bu projelerden biridir. Toplumunun farklı kesimlerinden insanların bu sit alanlarını ziyaret etmeleri sağlanarak, onların hem bu sit alanları ile somut bir bağ kurmaları hem de ulus kimliği bilincinin diri tutulması amaçlanmaktadır. Böylece toplum ile yaşanan topraklar arasında güçlü bir bağ oluşmakta ve toplumun, bölgeye aidiyet duygusu gelişmekte ve güçlenmektedir. Bununla birlikte burada arkeoloji biliminin İsrail’in siyasi kültüründeki simgesel rolü ortaya çıkmaktadır (Olgun, 2013: 11-12). Arkeoloji, İsrail’in tarihi maddi kültür unsurlarının (bina, mimari, şehir planlaması, şehir savunması, defin gelenekleri, dini kült yapıları, su kaynakları, takılar ve ev yaşamı gibi) ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle bilimsel bir disiplin olarak hem arkeoloji hem de Yakındoğu tarihi, İsrail’i Kitab-ı Mukaddes’in sınırlarının ötesinde daha geniş bir dünyanın parçası olarak ortaya koymaktadır. Bundan dolayı arkeoloji, İsrail’in kültürel ve ulusal kimliğini daha geniş ve somut bir bağlamda sergileme imkanı sunmaktadır (Bartlett, 1997: 10).

Yahudilerin Filistin bölgesi üzerinde doğal bir hakkının olduğunu savunan İsrail’in ilk başbakanı David Ben-Gurion, bu hakkın insanın toprağı bizzat elleri ile kazmasına dayandığını ifade etmektedir (Ben-Gurion, 1970: 70). Burada Ben-Gurion, İsrail’in bölge üzerinde iddia ettiği hakkı arkeoloji ve ziraat gibi iki temel alan üzerinden vurgulamaktadır. Bundan dolayı İsrail devletinin kurulması ile birlikte Filistin bölgesinde Kitab-ı Mukaddes’in ortaya koyduğu tarihi peyzajı, arkeoloji üzerinden ortaya çıkarmaya yönelik büyük bir çaba sergilenmiştir (Weizman, 2016: 65). Filistin bölgesine arkeoloji bağlamında ilginin 19. yüzyılda başladığı görülmektedir. Mayıs 1865 tarihinde Londra’da Filistin Keşif Fonu (PEF: the Palestine Exploration Fund), Filistin bölgesinin arkeolojisini, coğrafyasını, jeolojisini ve doğal tarihini araştırma amacıyla kuruldu. Fonun kurucu üyelerine göre kendini Filistin bölgesinin keşfine adanmış bir topluluk oluşturmanın tam zamanıydı ve bu topluluğun ilk projesi coğrafi ve jeolojik

araştırmalar üzerinden bölgenin bilimsel keşfine zemin hazırlamak olmalıdır. Bundan dolayı fon, bölgenin detaylı bir haritasını çıkarmakla işe başladı. Aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes'in anlaşılması amacını taşıyan bu fon, İsrail arkeolojisinin temellerini atmıştır (El-Haj, 2001: 22).

Nisan 1913 ayında Filistin topraklarında İsrail devletinin kuruluşuna zemin hazırlamak amacıyla ve siyonist faaliyetlerin bir parçası olarak Yahudi Filistin Araştırma Derneği (the Jewish Palestine Exploration Society) kuruldu. Bu derneğin amacı Filistin topraklarında coğrafi, tarihi ve arkeolojik araştırmaları teşvik etmektir. Bu amaç derneğin kuruluş duyurusunda, "Geçmişte ve günümüzde atalarımızın topraklarını incelemek... ülkenin doğal çevresini, dağlarını ve vadilerini, mağaralarını ve nehirlerini, flora ve faunasını ve sakinlerini bilimsel olarak ele almak." biçiminde ifade edilmiştir. Bu derneğin ilk arkeoloji kazısı Yahudi arkeolog Hammat Tiberias tarafından, 1922 yılında Abşalom'un Mezarı'nda ve ardından 1925-1927 yıllarında Kudüs'ün Üçüncü Duvarı'nda yapıldı (The Israel Exploration Society, 2024). Yahudi Filistin Araştırma Derneğinin bazı üyeleri, İsrail'in ilk kuşak arkeologlarını oluşturmuştur (El-Haj, 2001: 91). 1948 yılında bu derneğin ismi İsrail Araştırma Derneği (Israel Exploration Society) olarak değiştirildi (Masalha, 2007: 73).

16 Aralık 1947'de (İsrail devletinin resmi olarak kurulmasından 6 ay önce) Yahudi arkeologlar, gelecekte kurulacak olan Yahudi devletinde arkeolojinin konumunu tartışmak için toplandı. Bu toplantıda İbrani Üniversitesinde profesör olan Leo Ari Mayer ve Eliezer Lipa Sukenik'in yanında daha sonra İsrail devletine başkanlık yapacak olan Itzhak Ben-Zvi gibi dönemin önde gelen Yahudileri yer almıştır. Bu katılımcıların çoğu, kurulacak olan Yahudi devletinin paha biçilemez varlıkları olarak ifade edilen antik yerleri koruyacak, buralarda kazılar yapacak, müzeleri denetleyecek, ruhsatlandırma işlerini yürütecek, büyük ölçekli projeler geliştirecek ve antik varlıkları koruma bilincini Yahudilere aşılayacak bir Yahudi antik eserler biriminin kurulması gerektiğini düşünüyordu (Kletter, 2006: 1). Buradan daha İsrail devleti resmi olarak kurulmadan önce bu devletin arkeoloji stratejisinin tespit edildiği anlaşılmaktadır.

1948 yılında İsrail Antik Eserler ve Müzeler Departmanı (IDAM: the Israel Department of Antiquities and Museums) kuruldu. Bu birim kuruluşundan itibaren çok sayıda kazı ve araştırma gerçekleştirdi (Taxel, 2016: 165). Bunun yanında IDAM, büyük bir kütüphane ve arşiv oluşturdu. Bu kütüphanede, 1950 yılında yaklaşık 2.000 cilt ve 46 süreli yayın, 1958 yılında 7000 cilt ve 136 süreli yayın ve 1967 yılında 14000 cilt kitap vardı. Genel bütçenin %60'ının bu birim için ayrılması ve çok kısa sürede bütçesinin katlanarak artırılması, bu birime (ve dolayısıyla ulusal kültür ve kimlik oluşturmaya) verilen önemi göstermektedir (Kletter, 2006: 311-312).

7 Temmuz 1949'da David Ben Gurion, içerisinde bazı Yahudi Filistin Araştırma Derneği mensuplarının yer aldığı Devlet Adlandırma Komitesi (Va'adat ha-Shemot ha-Memshaltit)'ni belirledi. Bu komitenin, bölgede Arapça sözcüklerle ifade edilen yerlere İbranice isimler vermeye ve bu yerlerin bu isimlerle ifadesini yaygınlaştırmaya

çalıştığı görülmektedir. Komite, İsrail'in 1949 yılında işgal ettiği Negev bölgesindeki yer adlarını değiştirmekle faaliyetlerine başladı ve arkeolojik sitelerin de içinde yer aldığı çok sayıda bölgenin ismini İbranice olarak yeniden adlandırdı (El-Haj, 2001: 91-98). Devlet Adlandırma Komitesi 1949 yılında resmi olarak kurulmakla birlikte, 1920'li yıllardan itibaren bu işlevi gören uzman bir topluluğun olduğu bilinmektedir. Bu küçük topluluk, o yıllarda Yahudilerin Filistin bölgesinden satın aldıkları toprakların İbranice adlandırmasını yapıyordu. 1949 yılının Temmuz ayında bu topluluk, bölgede Yahudilere toprak kazandırmayı misyon edinmiş olan Yahudi Ulusal Fonu (YUF)'nun çatısı altında yeniden yapılandırılarak resmîyet kazandı. Devlet Adlandırma Komitesi gibi toplulukların özellikle bilim adamlarından oluştuğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, bu toplulukların yürüttüğü ideolojik ve politik etkinlikleri bilimsel çalışma olarak göstermektir (Pappe, 2022: 274). 18 Temmuz 1949 tarihinde haritacılık, arkeoloji, coğrafya ve tarih alanlarında uzman dokuz akademisyenden oluşan bir grup Tel Aviv'deki başbakanlık ofisinde bir araya geldi. Bu uzmanlar, daha önce bazı haritaların çizilmesinde ve ortak araştırma projelerinde işbirliği yapmış uzun süreli meslektaşlarıdır. Bununla birlikte onların, İsrail Araştırma Derneği (IES) ile bağı olduğu bilinmektedir. Bilimsel alanlarda en çok bilinen uzmanları bir araya getiren IES, bölge ile ilgili araştırma projeleri başlattı, bulgularını yayınladı ve yüzlerce katılımcının ilgisini çeken konferanslar düzenledi (Benvenisti, 2000: 11).

İsrail devletinin kuruluşunun erken dönemlerinde farklı topluluklar ve projeler üzerinden gerçekleştirilen çok sayıda arkeolojik araştırma girişimi olduğu bilinmektedir. Bu araştırmalar öncesinde zaten Kitab-ı Mukaddes arkeologları, Kitab-ı Mukaddes'te geçen yerler odaklı ve belli tarihsel dönemler merkezli çalışmalar yapmaktaydı. İsrail devletinin kurulması ile, bu çalışmalara yönelik dini ve ulusal ilgi artarak devam etti. Bununla birlikte arkeolojik kazı yerleri konusunda yapılan tercihler dikkat çekmektedir. İsrail devleti Kitab-ı Mukaddes dönemi öncesine ve sonrasına yönelik araştırmaları, arkeolojik çalışmalar listesinden çıkardı. Bunun yanında Masada, Bar Kochba Mağaraları, Tell Arad gibi Kitab-ı Mukaddes geleneğinde pek önemi olmayan küçük ve Qumran, Herodion ve Samaria gibi İsrail'in batı yakasındaki sitelerde kazılar ve restorasyon çalışmaları yapıldı. Diğer taraftan Megiddo, Hazor ve Beth Shean gibi Kitab-ı Mukaddes geleneğinde yer alan sitelerin kazıları desteklendi. İsrail devleti bu siteleri ulusal ve uluslararası medyada öne çıkararak onlara olan ilgiyi artırmaya çalıştı. İsrail devletinin arkeolojik kazı, restorasyon ve tanıtım için tercih ettiği sitelerin, Yahudi tarihinde ve ulus kimliğinde etkili ve önemli olduğu açık bir şekilde görülmektedir (Yahya, 2010: 143-144).

Batı Duvarı'ndan sonra İsrail'in en meşhur ikinci sitesi olan Masada, 1963-1965 yılları arasında İsrailli arkeolog Yigal Yadin tarafından kazıldı ve incelendi. Siyonist ideolojide ve öğretide öne çıkan ve Yahudi tarihinde bağımsızlığın, direnişin ve kahramanlığın sembolü haline gelen bu sitenin, Yahudi kimliğinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yahudiler tarafından sıklıkla dile getirilen "Masada bir daha asla düşmeyecek (*shenit Masada lo tipol*)" ifadesi, bu sitenin önemini göstermektedir (Saxe, 2008: 41-43). Yahudi tarihçi Josephus tarafından aktarılan Masada anlatısı temelde, Yahudilerin

Roma imparatorluğuna isyanı ve bu isyanın Romalı birlikler tarafından bastırılmasına dayanmaktadır. Bu anlatının odak noktası, Romalı askerlerden kaçan ve Masada kalesine sığınan Yahudilerin göstermiş olduğu direniştir. Uzun süren bu direniş dramatik bir üslupla anlatılmakta ve Yahudilerin göstermiş olduğu birlik, beraberlik ve kahramanlık öne çıkartılmaktadır (Olgun, 2013).

Diğer taraftan İsrail'in politik ve ideolojik amaçlarına hizmet etmeyen ve insanlık tarihi için önemli bilgiler sunan arkeolojik sit alanlarının kaderine terk edildiği görülmektedir. İsrail'de ortaya çıkartılan, Levant bölgesinde Natufian kültürüne ait ilk site olan, Paleolitik Dönemden Neolitik Döneme geçiş evresinin kültürünü yansıtan ve dönem hakkında önemli bilgiler sunan mezarlar ve eserler barındıran Shuqba mağaraları, çobanların sürülerini barındırdıkları ve içinde ateş yakarak ısındıkları bir sığınak olarak çürümeye bırakılmıştır. Benzer şekilde İsrail'in Yahudi ulus kimliğine ve ideolojisine hizmet etmeyen arkeolojik buluntuların önemsenmediği ve göz arda edildiği görülmektedir (Yahya, 2010: 145-147).

İsrail'in başta arkeoloji olmak üzere tarih ve antropoloji gibi bilim dalları üzerinden geçmişi ideolojik ve politik olarak yeniden yapılandırmaya yönelik müdahalesi, kapsamlı bir estetik ameliyata benzetilmektedir. Bölgenin Filistin kültürü temelli gerçek görünümünü kırıksıklıklar olarak gören ve onu kapatmaya çalışan İsrail, kendince görkemli, onurlu ve kadim bir ulus imajı oluşturmaya çalışmaktadır (Sand, 2011: 33). Bununla birlikte söz konusu bölgenin hem kültürel mirasında hem de yazılı tarihinde, Filistin'in ulusal kimliği açık bir şekilde görülmektedir. Tarihte İsrail ismi M.Ö. 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Antik Mısır Firavunu Merneptah'ın ordusu tarafında ortadan kaldırıldığı ifade edilen Kenan (batı Filistin) bölgesinde yaşayan halkın adlandırılmasında bu isim kullanılmıştır. Bununla birlikte daha eski olan bazı antik Mısır yazıtlarında Kenan'ın eşi olarak geçen İsrail referansının, Kitab-ı Mukaddes'teki İsrail halkı ile bir bağının olmadığı düşünülmektedir. Merneptah'dan birkaç yüzyıl sonra gelişen ve küçük bir bölgesel krallık olan tarihsel İsrail, Kitab-ı Mukaddes'in tasvir ettiği İsrail ile uyuşmamaktadır. Diğer taraftan tarihsel metinlerde çok geniş bir yelpazede görülen Filistin ismi, ilk olarak M.Ö.13. yüzyıla tarihlenen antik Mısır yazıtlarında bir ulusu işaret edecek şekilde *Peleset* olarak görülmektedir. Bu halkın, Ege'den veya büyük bir ihtimalle Anadolu sahillerinden göç ederek bölgeye yerleştiği düşünülmektedir. İsrail isminin geçmediği Asur Döneminin çivi yazılı metinlerinde, Filistin ismi *Palashtu* olarak yer almaktadır. Bölgede bir ulusu ifade edecek şekilde Filistin isminin antik Yunan ve Roma metinlerinde yer aldığı bilinmektedir (Thompson, 1999: 79-80). Burada Filistin halkına yapılan tarihsel atıfların, İsrail'e yapılan atıflar kadar eski ve çok sayıda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Filistin'in kültürel mirasını ve ulusal kimliğini göz arda eden İsrail devleti, arkeoloji disiplini bir silah olarak kullanmaktadır. İsrail'in eski Başbakanı Golda Meir'in «Filistinliler diye bir şey yoktu, hiç var olmadılar» biçimindeki ifadeleri, Filistin'in ulus kimliğine ve kültürel mirasına bakış açısını özetlemektedir. Kitab-ı Mukaddes temelli

kültürel ve ulusal kimlik oluşturma sürecinde tarihsel ve arkeolojik veriler ile ters düşmeyi ve onları görmemezlikten gelmeyi tercih eden İsrail yönetimi, bilimsel bilgiyi açık bir şekilde manipüle etmektedir. Burada arkeolojik veriler, bir bölgede ilk olarak hangi insanların yaşadığını ve kimin tarihsel iddialarının en ikna edici olduğunu belirlemek için kullanılmaktadır (Elmalı & Cook / TRT Word, 2004).

Kudüs bölgesinde Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi ve siyonist düşüncedeki kuruluş ve organizasyonlar başta arkeolojik kazılar olmak üzere tarihsel araştırmalarda katı bir otoriter yapı oluşturmıştır. Bu ideolojik ve politik yapı, kendi anlayışına ve önceliklerine uygun arkeolojik ve tarihsel araştırmaların gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı Filistin için ilk ciddi arkeoloji programı, 1980'li yılların sonlarında kurulabildi. Arkeolog Albert Glock'un girişimleri ile 1988'de ilk Filistin arkeoloji enstitüsü açıldı. 1992 yılında Kudüs Üniversitesinde Yüksek İslam Arkeoloji Enstitüsü ve 1993 yılında Nablus'daki al-Najah Üniversitesinde Arkeoloji Bölümü oluşturuldu. Filistinli arkeologlar hala bölgedeki söz konusu otoriter yapı ile mücadele ederek araştırma yapmaya çalışmaktadır. Bu arkeologlar hem geç kurumsallaşmanın hem de ideolojik ve politik kısıtlamaların getirdiği olumsuzluklara maruz kalmaktadır (Yahya, 2010: 154-155).

Filistin bölgesinde kendi kültürel mirasını oluşturan İsrail devleti, Filistin'in kültürel mirasını temsil eden eserleri tahrip etmiş veya ortadan kaldırmıştır. Filistinlilere ait yerleşim yerlerinin yanında tarihi camileri, kiliseleri ve diğer mekanları kapatmış, tahrip etmiş veya işlevsiz bir hale getirmiştir. Arkeolojinin de bir yönünü oluşturduğu bu girişimler, bir ulusal ve kültürel kimlik inşa etmenin ötesinde yeni bir coğrafya ve bölge haritası oluşturma hedefi taşıdığı açıktır (Davis, 2011: 152-155). İsrail'in, Filistin'e yönelik geniş kapsamlı bir kültürel soykırım gerçekleştirdiği bilinmektedir (Baker, 2015: 13-19; Pappé, 2022:264). Hatta Filistin'in, arkeoloji adına en fazla günahın sahnelendiği bölge olabileceği ifade edilmektedir (Laughlin, 2000: 3). Bu devlet, arkeoloji bilimini suiistimal ederek bölgede kendi ulusal kimliğini inşa etmekle yetinmemekte aynı zamanda Filistin'in kültürel mirasını talan ederek bu miras üzerinden Filistin kimliğinin tanınmasını ve öne çıkmasını engellemektedir. 1996 yılından ve özellikle ikinci intifada hareketinden sonra Filistin bölgesinin kültürel mirasının açık bir şekilde talan edildiği görülmektedir. Bu durum karşısında Filistin sivil toplum kuruluşları, Batı Yakası ve Gazze bölgelerindeki kültürel mirasa sahip çıkmak için ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Bu mirasa sahip çıkma konusunda Arap ve Müslüman dünyası İsrail'e karşı pasif görünmekle birlikte, Filistin sivil toplum kuruluşları ve bazı gönüllü organizasyonlar Filistin'in kültürel mirasına sahip çıkıp onu bağımsız olarak tanıtmaya çalışmaktadır. İsrail'e karşı yapılan bu girişimler önemli olmakla birlikte desteklenmeye ve geliştirilmeye muhtaçtır (Yahya, 2010: 142-152).

Sonuç

Geçmişin, günümüz ve gelecek üzerindeki belirleyici etkisi, geçmişi yapılandırmanın gücünü ve önemini göstermektedir. Burada özellikle eski eserlerin yorumlanması

üzerinden geçmişi şekillendirme ve yeniden inşa edilme fırsatı sunan arkeoloji disiplini öne çıkmaktadır. Bundan dolayı bu bilim dalı, kuruluşundan itibaren ideolojik ve politik amaçların hedefi olmuştur. İnsanlık tarihinde, eski eserlerin politik ve ideolojik amaçlarla kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu örnekler, özellikle 20. yüzyılda açık ve yoğun bir şekilde öne çıkmaktadır. Bunun en somut örneği İsrail devletidir. İsrail, genelde arkeoloji ve özelde Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi disiplini üzerinden yoğun bir şekilde bir kültürel, ulusal ve dini kimlik oluşturma çabası içerisinde olmuştur.

İsrail devleti 20. yüzyılından itibaren arkeoloji alanında hem akademik olarak hem de sivil toplum örgütlenmesi bağlamında katı ve otoriter bir hegemonya oluşturdu. Resmi olarak kuruluşundan önce arkeoloji stratejisini belirlemeye çalışması, bu bilimsel disiplininin kültürel, dini ve ulusal bir kimlik oluşturmada öneminin ve etkisinin farkında olduğunu göstermektedir. İsrail devleti, bu erken ve yoğun girişiminin yanında Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi gibi arkeolojinin bir alt dalının desteğini görmüştür. Özellikle Hıristiyan evanjelistlerin bölgeye yönelik eskatolojik beklentileri, İsrail devletinin kimlik oluşturma çabasını olumlu etkilemiştir.

İsrail devletinin kuruluşundan itibaren yürüttüğü arkeolojik kazılar, restorasyon çalışmaları ve Arapça ifade edilen bölgelerin İbranice olarak yeniden adlandırılması ve öne çıkarılması çabaları, bölgede bir Yahudi İsrail kimliğini inşa etmeye ve bu kimliği güçlendirmeye yöneliktir. Bölgede binlerce yıl kullanılan ve bilinen yer adlarının İbranice olarak ve Kitab-ı Mukaddes'deki atıflar gözetilerek değiştirilmesi, Filistin'in kültürel kimliğini (ve dolayısıyla bölgede İslam medeniyetinin kimliğini) ortadan kaldırmaya yönelik kültürel bir işgal olarak değerlendirilebilir. Fiziksel işgalin yanında çok boyutlu bir kültürel işgale girişen İsrail yönetimi, Filistin'in ulus kimliğini ve kültürel mirasını ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetleri açık bir şekilde ve çekinmeden yürütmektedir. Bununla birlikte Filistin'in ulus kimliğini ve kültürel mirasını araştırmaya ve tanıtmaya çalışan bazı arkeologların girişimlerini engellemektedir. Bundan dolayı Filistin'in kültürel mirasının hem ulusal hem de uluslararası düzlemlerde tanıtılması ve bu mirasa sahip çıkılması, İsrail'in arkeoloji üzerinden uyguladığı kültürel soykırıma karşı değerli bir tepki olacaktır.

Kaynakça

- Albright, W.F. (2009). *The Archaeology of Palestine and the Bible*. Gorgias Press. New Jersey. Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenler*. çev. İskender Savaşır. Metis Yayınları. İstanbul.
- Artun, A. (2017). *Mümkün Olmayan Müze Müzeler Ne Gösteriyor*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Ben-Gurion, D. (1970). *Recollections*. McDonald & Co Publishing, New York.
- Baker, A.M. (2015). Psychosocial-Political Perception of Identity Among Palestinian Youth, *The Future of Palestinian Identity*. ed. Sharif Kanaana. Cambridge Scholars Publishing. Cambridge.
- Barrowclough, D. (2017). *Digging for Hitler: The Nazi Archaeologists Search For an Aryan Past*. Fonthill Media Publishing. Oxford.
- Bartlett, J.R. (1997). What Has Archaeology to do With the Bible or Vice Versa?, *Archaeology and Biblical Interpretation*. ed. John R. Bartlett. Routledge Publishing. London & New York.

- Benvenisti, M. (2000). *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*. çev. Maxine KaufmanLacusta. University of California Press. Berkeley-Los Angeles-London.
- Boren, A. (2019). Arkeolojinin Politikası ve Etiği, *Arkeoloji: Tarihin ve Kültürün Yapılandırılması*. çev. ve der. Ayşe Boren. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Çelebi, N. (2023). Mezopotamya İnanışlarında Düalite: Sin-Şamaş Örneği. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 219-236. <https://doi.org/10.61729/uhad.1345906>.
- Davis, R.A. (2011). *Palestinian Village Histories: Geographies of the Displaced*. Stanford University Press. Stanford & California.
- Desjarlais, P. (2013). Excavating Zion: Archaeology and Nation-Making in Palestine Israel. *The University of Western Ontario journal of Anthropology*, 21 (1): 1-14. <https://doi.org/10.5206/uwoja.v21i1.8933>.
- Dever, W. G. (1990). *Recent Archaeological Discoveries and Biblical Research*. University of Washington Press. Seattle ve London.
- Dever, W. G. (2017). *Beyond the Texts: An Archaeological Portrait of Ancient Israel and Judah*. SBL Press, Atlanta.
- Dodd, L.S., & Boytner, R. (2010). Filtering the Past, *Controlling the Past, Owning the Future: The Political Uses of Archaeology in the Middle East*. ed. Bradley J. Parker vd.. University of Arizona Press. Tucson.
- El-Haj, N.A. (2001). *Facts on the Ground Archaeological Practice and Territorial Self-Fashioning in Israeli Society*. The University of Chicago Press. Chicago & London.
- Fagan, B. M. & Durrani, N. (2016). *Archaeology: A Brief Introductio*. 12. Baskı. Routledge Publishing. London ve New York.
- Gori, M. (2013). The Stones of Contention: The Role of Archaeological Heritage in Israeli-Palestinian Conflict. *Archaeologies: The Journal of the World Archaeological Congress*, 9 (1): 213-229. <https://doi.org/10.1007/s11759-013-9222-7>.
- Grant, J. & Gorin, S. & Fleming, N. (2008). *The Archaeology Coursebook: An Introduction to Themes, Sites, Methods and Skills*. Routledge Publishing. 3. Baskı. London ve New York.
- Hallote, R.S. & Joffe, A.H. (2002). The Politics of Israeli Archaeology: Between 'Nationalism' and 'Science' in the Age of the Second Republic. *Israel Studies*, 7 (3) : 84-116. <http://www.jstor.org/stable/30245597>.
- Hirst, K. K. (ed). (2010). *The Archaeologist's book of Quotations*. Routledge Publishing. London ve New York.
- Jonker, G. (1995). *The Topography of Remembrance: The Dead, Tradition and Collective Memory in Mesopotamia*, Brill Publishing, Leiden vd.,
- Hollstein, W. (1975). *Filistin Sorunu Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*. çev. Cemal A. Ertuğ, Yücel Yayınları, İstanbul.
- Killebrew, A.E. (2010). *Who Owns the Past?; Controlling the Past, Owning the Future: The Political Uses of Archaeology in the Middle East*. ed. Bradley J. Parker vd.. University of Arizona Press. Tucson.
- Kletter, R. (2006). *Just Past?: The Making of Israeli Archaeology*. Routledge Publishing. London ve New York.
- Knorr, B. S. (2023). *American Biblical Archaeology and Zionism*. Routledge Publishing. London ve New York.
- Kurt, A.O. & Tunç, İ. (2020). Cumhuriyet Dönemi Dinler Tarihi Çalışmalarında Antropolojik Bakış Açısı, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.11/25 (December 2020), 628-656. . <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.800203>.
- Laughlin, J.C.H. (2000). *Archaeology and the Bible*. Routledge Publishing. London.
- Lemche, N.P (1998). *The Israelites in History and Tradition*. Westminster John Knox Press. Louisville.
- Masalha, N. (2007). *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post- Colonialism in Palestine-Israel*. Zed Books Publishing. Cilt 1. London & New York.
- Mazar, A. (2007). On Archaeology, Biblical History, and Biblical Archaeology, *The Quest for the Historical Israel*. ed. Brian B. Schmidt. Brill Publishing. Atlanta.

- McNiven, I.J. & Russell, L. (2005). *Appropriated Pasts: Indigenous Peoples and the Colonial Culture of Archaeology*. AltaMira Press, Lanham vd..
- Mearshimer, J.J. (2018). *Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. Yale University Press. New Haven and London.
- Michel, C. (2020). *Cuneiform Fakes: A Long History, Fakes and Forgeries of Written Artefacts from Ancient Mesopotamia to Modern China*. ed. Michael Friedrich Harunaga Isaacson Jörg B. Quenzer. De Gruyter Publishing. Cilt 20. Berlin ve Boston.
- Monson, J.M. (2008), Contextual Criticism as a Framework for Biblical Interpretation, *Israel: Ancient Kingdom Or Late Invention?*. ed. Daniel Isaac Block. B & H Academic Group Publishing. Tennessee.
- Olgun, H. (2013). Modern İsrail'in Milli Kimlik Kaynağı Olarak Josephus'un 'Masada' Anlatısı, *Milel ve Nihal*, 10 (1), 7-39.
- Orna-Ornstein, J. (2002). *Archaeology: Discovering the Past*, Oxford University Press. Oxford vd..
- Orwell, G. (1950). *1984*. The New American Library Publishing. New York.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- Parker, B. J. (Ed.), & Dodd, L.S. (Ed.), & Boytner, R. (Ed.). (2010). *Controlling the Past, Owning the Future: The Political Uses of Archaeology in the Middle East*, University of Arizona Press. Tucson.
- Pappe, I. (2022). *Filistin'de Etnik Temizlik*. çev. Yankı Deniz Tan. İntifada Yayınları. İstanbul.
- Price J.R. & House, H.W. (2017). *Zondervan Handbook of Biblical Archaeology: A Book by Book Guide to Archaeological Discoveries Related to the Bible*. Zondervan Academic Publishing. Michigan.
- Prior, M. (2002). Ethnic Cleansing and the Bible: A Moral Critique. *Holy Land Studies*, 1(1): 37-59.
- Renfrew, C. & Bahn, P. (2016). *Archaeology: Theories, Methods, and Practice*, Thames & Hudson Publishing. 7. Baskı. London.
- Ricca, S. (2007). *Reinventing Jerusalem: Israel's Reconstruction of the Jewish Quarter After 1967*. I.B. Tauris Publishing. London and New York.
- Sand, S. (2011). *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?: Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*. çev. Işık Ergüden. Doğan Egmont Yayıncılık. İstanbul.
- Sangster, A. (2019). *The Roots of Nationalism in European History*. Cambridge Scholars Publishing. Newcastle upon Tyne.
- Saxe, L. (2008). *Ten Days of Birthright Israel: A Journey in Young Adult Identity*, Brandeis University Press, Massachusetts.
- Schmidt, B.B. (2007). Introduction, *The Quest for the Historical Israel*. ed. Brian B. Schmidt, Atlanta.
- Silberman, N.A. & Small, D.B. (1997). *The Archaeology of Israel: Constructing the Past, Interpreting the Present*. Sheffield Academic Press. Sheffield.
- Silberman, N.A. & Finkelstein, I (2002). *The Bible Unearthed: Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Sacred Texts*. The Free Press. New York vd..
- Sutton, M.Q. (2021). *Archaeology: The Science of the Human Past*. 6. Baskı. Routledge Publishing. New York ve London.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayı: Müzakere Zabıtları, Tezler (1937). *Türk Dil Kurumu*. İstanbul.
- Taxel, I. (2016). Late Antique Archaeology in the Holy Land: Evolution, Fieldwork Methods and Post-Excavation Analyses, *Field Methods and Post-Excavation Techniques in Late Antique Archaeology*. ed. Luke Lavan ve Michael Mulryan. Brill Publishing. Leiden & Boston.
- Thompson, T.L. (1999). *The Mythic Past: Biblical Archaeology and the Myth of Israel*, Basic Books Publishing. London.

- Temiztürk, H. (2019). Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisinin Ortaya Çıkışı ve Metodolojik Tartışmalar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19/2 (Eylül 2019): 395-423. <https://doi.org/10.33415/daad.559227>.
- Toprak, B. (2023). *İsrail'e Dönüş Miti Bağlamında Kutsal Metnin Araştırılması*. Artuklu Akademik, 10(2), 159-181. <https://doi.org/10.34247/artukluakademik.1343869>.
- Toprak, B. (2019). Din Arkeolojisinin İmkânı ve Göbekli Tepe. *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2005). *Türk Ulus-Devlet Kimliği*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Vargün, Ö. (2023). Cumhuriyet Dönemi Ulus Kimlik İnşasında Müze, Kültür ve Sanat Yönetimi. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 2(8), 121-134.
- Yahya, A. H. (2010). Heritage Appropriation in the Holy Land, *Controlling the Past, Owning the Future: The Political Uses of Archaeology in the Middle East*. ed. Bradley J. Parker vd., University of Arizona Press. Tucson.
- Zevit, Z. (2004). The Biblical Archaeology Versus Syro-Palestinian Archaeology Debate in Its American Institutional and Intellectual Contexts, *The Future of Biblical Archaeology*. ed. Alan Ralph Millard ve James Karl Hoffmeier. W.B. Eerdmans Publishing. Michigan.
- Watkinson, C. (ed.) & Galaty, M.L. (ed.). (2004). *Archaeology Under Dictatorship*, Springer Publishing. New York.
- Weizman, E. (2016). *Oyuk Topraklar: İsrail'in İşgal Mimarisi*. çev. Emre Can Ercan. Açılımkitap Yayınları, İstanbul.
- White N. M. (2008). *Archaeology For Dummies*. Wiley Publishing. Indiana.

İnternet Kaynakları

- The Israel Exploration Society*, <https://www.israelexplorationsociety.com/about>, ET: 01.02.2024.
- Elmali, B.& Cook, E., *TRT Word*, <https://www.trtworld.com/opinion/weaponising-history-archaeology-as-a-tool-to-propagate-israeli-myth-16872884>, ET: 01.02.2024.